

Algúns topónimos da parroquia de Guimarei

Fernando Cabeza Quiles

O nome da parroquia estradense de *Guimarei* retráenos aos tempos medievais do período xermánico galego, cando xentes e influencias de etnia sueva ou goda inzaron de topónimos daquela época e cultura o territorio galego. Un destes é indubidablemente *Guimarei*, nome de lugar repetido varias veces en Galicia, que cómpre retraer a unha suposta pero moi probable **villa*, granxa ou gran explotación agrícola dun posesor ou dono da terra chamado *Wimaredus*. Así, da expresión, do período do Reino Suevo de Galicia ou posterior, *(*villa*) *Wimaredi*, isto é, *villa* ou gran latifundio dun tal *Wimaredus* xurdiu o actual *Guimarei*. Isto contando coa desaparición, por elipse, da palabra *villa*, e con que o actual *Gu-* (de *Guimarei*) é o normal reflexo románico do *W-* xermánico do orixinario *Wimaredi*, o cal, para chegar a *Guimarei*, tamén perdeu o seu *-d-* entre vocais (*Wimaredi*) (Cabeza, 2000: 190). Verbo da aparición do antropónimo *Wimaredus* na documentación antiga, dicir que é doado de atopar. Así, a maneira de mostra, nun documento do ano 952, que é a primeira escritura da fundación do mosteiro de Sobrado, un dos asinantes do texto asina co seu nome de “*Vimaredus*” (López Ferreiro, 1983, (reed.), ap. 1: 142). *Vimaredus* ou *Wimaredus* que é tocaio do *Wimaredus*, que se acocha no topónimo *Guimarei* do concello da Estrada.

Outro topónimo de orixe xermánica, que fai referencia ao nome dun posesor, cuxo apelativo tiña en orixe un *-d-* entre dúas vocais, é o de *Forcarei*, proveniente de **(villa) Fulcaredi*, é dicir, posesión latifundista dun tal *Fulcaredus*, posible antropónimo xermánico, que vemos felizmente documentado nun texto do ano 955, no cal aparece ese nome persoal tres veces referido a un abade: “*ipsum fulcaredum abbatem*”, “... *subrinis de ipso fulcaredo abba...*”, “*Defunctusque ipse fulcaredus abba...*” (López Ferreiro, 1983, (reed.), ap. 1: 152).

Un terceiro nome de lugar proveniente, así mesmo, dun xenitivo de apelativo persoal xermánico rematado en *-edi*, que perdeu o seu *-d-* intervocálico é o de *Sixirei*, nome dunha aldea e freguesía do concello de Baralla (Lugo); e *Xixirei* (con palatalización do seu S inicial en X-), nome dunha aldea da parroquia de Xavestre, Trazo (A Coruña). Ambos os dous topónimos deben proceder do sintagma latino **(villa) Sigeredi*, isto é, *villa* de *Sigeredus*, antropónimo xermánico, que parece, por exemplo, como nome dunha testemuña: “*Segeredus ts*” dun documento do ano 981 (Álvarez, 1986: 355).

A mesma evolución fonética da perda dun *-d-* que nun principio ía entre vocais sufriu o topónimo *Recarei*, así mesmo repetido en Galicia, que provén dunha antiga **(villa) Recaredi* ou de *Recaredus* (Cabeza, 2000: 189).

En canto a outros topónimos que, coma o de *Guimarei*, proveñen dun antropónimo xermánico, que na súa orixe empezaba tamén por *W-* e que hoxe transformou ese fonema en *Gu-*, atopámonos cos de *Guitiriz* (Lugo), o cal foi antes **(villa) Witerici* ou *villa* de *Witericus*; e cos de *Guimaráns* (na Galicia occidental) e *Guimarás* (na Galicia central), ambos os dous provenientes de **(villa) Wimarani*s, xenitivo do nome persoal *Wimara* (Cabeza, 1992: 287-288).

Volviendo á parroquia estradense de Guimarei, o nome da cal non dá nome a ningunha entidade de poboación concreta, dicir que o seu patrón é San Xián ou Xiao, ao que alude o topónimo *San Xiao*, *Sanxiao* ou, na fala do lugar, *Seixao*, proveniente de *Sanctu Iulianu*, nome do lugar onde está, non podería ser doutra maneira, a igrexa parroquial.

Verbo de *Campos*, o nome doutro lugar da parroquia de San Xiao de Guimarei, ten un significado e unha etimoloxía claro, pois, procedente do latín *campus*, se non é xa romance, faría referencia a varios campos, isto é, a terreos con céspedes de natural. Este topónimo converteuse, como ocorre case sempre, en apelido; antropónimo que se documenta na veciña vila da Estrada.

A *Cardavella* ou *Cardavella*, o nome doutra aldea da parroquia de Guimarei, puido ser en orixe, aínda que non temos documentación antiga que nolo confirme, **casa da vella*, despois **cas da vella* (pola perda do *-a* final da palabra *casa*), e, por fin **car da vella*, co *s* do vocábulo *cas* convertido nun *r*, por rotacismo; fenómeno fonético normal e frecuente, que tamén se puido producir nos topónimos galegos, que parecen similares, *Cardama* (quizais proveniente de **casa da ama* ou da dona), *Carderrei* (casa de Rei ou do rei), *Cardezo* (casa de *Ettius*) (Cabeza, 2000: 115), e *Cardalda* (¿casa de Alda?).

Seguindo con máis nomes de lugares da parroquia de Guimarei, batemos co do *Cogoludo* que, máis ca a un alcume, debe referirse a un terreo alto en forma de cugulo, prominencia, capucha ou altitude que sobresa; tendo, xa que logo, este topónimo o seu antecedente na palabra latina *cucullus*, que tamén tiña os devanditos significados, correspondéndose, calquera deles, coa realidade orográfica da aldea chamada O *Cogoludo*, situada nunha prominencia de terreo, que, antes da construción das súas casas, tería a devandita forma orográfica de maneira máis manifesta e clara.

Parente do *Cogoludo* estradense parece o topónimo *La Cogolla*, sinalada vila da provincia de Logroño, a carón da cal se atopa o mos-

O lugar do *Cogoludo* está nunha elevación de terreo.

teiro e Las Peñas de Suso, ou de arriba, penas que, ó teren forma de *cogolla*, deberon crear a seu alias toponímico de *La Cogolla* (Cabeza, 2000: 247 e 250).

Na vila asturiana de Cangas del Narcea ou de Narcea o lugar de *La Cogolla* era tamén un lugar elevado sobre o casco urbano, hoxe totalmente unido á devandita poboación, que no seu día, coma O *Cogoludo*, semellaría, para a musa popular, a creadora do topónimo, un cume, capucha ou altitude sobresaínte, forma que debe ter a cima dun monte de 1379 metros de altitude, chamado *A Cogoluda*, situada na Serra do Courel (Lugo).

Outro topónimo “guimareense”, “guimareinse” ou “guimariense” que fai alusión á forma ou configuración do terreo é *A Costa*, do latín *costa*, “costas”, *espalda*, nome de lugar metafórico referido a pequenas elevacións redondeadas, que semellan a curvatura da *espalda* ou costas. De aí o noso topónimo *A Costa*, emprazado nunha costa coa súa correspondente pequena elevación orográfica, visible se subimos dende o lugar da Ponte da Pinguela, perspectiva dende a cal se debeu crear o topónimo, e non dende a actual Avenida Benito Vigo, vindo da vila da Estrada, onde o terreo é practicamente chan, comezando a baixar a costa no lugar da *Costa*.

No tocante a *Covas*, aldea tamén de Guimarei, no lugar non souberon darnos noticias da existencia de covas, formacións naturais que puideron existir no lugar no momento da aparición do topónimo, quizais hoxe desaparecidas pola roturación de terreos ou por variacións artificiais na orografía, sen descartamos tampouco a posibilidade de que este topónimo aluda a algún individuo apelidado *Covas*, se o topónimo, no canto das *Covas*, fose simplemente *Covas*, sen o artigo.

Na parroquia de Guimarei tamén existe o topónimo *A Devesa*, proveniente da palabra latina *defensa*, do verbo *defendere*, “defender”, “preservar”, que debeu dar en latín serodio o sintagma **(terra) defensa*, co significado de “terra acoutada ou cercada”, base do actual *Devesa*, *A Devesa*, topónimo abundantísimo en Galicia, que

sinala antigas devesas ou fincas pechadas. Na nosa terra unha das principais funcións das devesas era a de producir madeira. De aí o nome de lugar *Devesa* ou *A Devesa do Rei*, o cal, aparecendo seguramente nalgún período monárquico, sinala o seu propietario. Noutras ocasións o topónimo *Devesa*, *A Devesa* ten menos pretensións e sinala fincas coutadas máis pequenas propiedade de particulares. É esta a devesa que aparece nos dicionarios de galego co significado de “porción de terra acoutada con árbores autóctonas ou chan coutado destinado xeralmente a pastos”, que debeu ser o caso da *Devesa* da parroquia de Guimarei.

O *Francés*, nome doutra aldea desta parroquia, próxima á da *Costa*, pode ser un topónimo viario, o cal, aínda sen termos documentación antiga ao respecto, puido ser en orixe *(*camiño*) *francés*, frase estereotipada, referida nun principio ao principal Camiño de Santiago de peregrinos, a cal, a forza de repetirse, sería despois aplicada para denominar calquera camiño máis ou menos importante, dando, coa desaparición ou elipse do substantivo “camiño” e a pervivencia do adxectivo “francés”, o topónimo *Francés* ou *O Francés*, o cal, se leva o artigo *o* diante, como no noso caso, pode ser nalguna ocasión un topónimo étnico ou de alcume, caso da chamada *Casa do Francés*, nome popular dado a unha casa da devandita aldea de Campos, onde, ás nosas preguntas ao preguntarmos ónde era o lugar do *Francés*, unha amable e espontánea comunicante informounos que *O Francés* era o seu home, así chamado por estar varios anos emigrado en Francia. (*Casa do Francés* que dentro de anos pode producir outro topónimo *O Francés* na mesma parroquia, distinto ao actual *O Francés* próximo ao lugar da *Costa*.

A un antigo posesor hase referir *Gudín*, seguramente procedente dunha antiga *(*villa*) *Gudini* ou similar, en alusión a un antigo terratenente ou administrador dunha gran finca, granxa ou quinta chamado *Gudinus*, *Gutinus* ou similar. O nome doutro posesor medieval debe estar agachado no topónimo tamén “guimariense” *Xerlís* ou *Xerliz*, que nas súas orixes debeu rematar en *-ici*, como o devandito

O topónimo A Pinguela sempre dá nome a ríos, fontes e mananciais onde pinga auga.

de *Guitiriz*, e *Gomariz*, *Gomarís*, etc., etc., que sempre aluden a antroponimos xermánicos.

No lugar da *Painceira* (o rótulo indicativo pon *Penceira*) debeu haber no momento do nacemento do topónimo unha painceira, isto é, unha leira plantada de paínzo ou millo miúdo, en castelán *mijo*, planta cultivada antes da chegada a Europa do millo americano, do que este tomou o nome; paínzo ou millo miúdo de gran moito máis pequeno ou miúdo, de aí a súa denominación.

Verbo do fermoso e sonoro topónimo *A Pinguela*, referido ao río do mesmo nome, afluente do Liñares, pode facer referencia ao nacemento desta corrente fluvial, a partir dun pequeno fío de auga. A este respecto, os dicionarios de galego documentan o vocábulo “pinguela” cos significados de “fío de auga saído de entre as rochas, Cano dunha fonte” (*Gran diccionario...*, 2000, voz *pinguela*: 1515). Topónimo asturiano parecido aos nosos da *Pinguela* e *A Ponte da Pinguela* é o de *La Gotera*, nome dun emprazamento situado na estrada vella que, dende a provincia de León, sobe cara ao porto de Pajares. Alí, segundo puidemos comprobar, aínda se amosa unha *gotera*, que sae ou *gotea* dunha gran rocha (Cabeza, 2000: 319). En Asturias tamén se documentan os topónimos *La Pinga*, *El Pingón* y *El Pinganón*, interpretables por el asturiano *pingar*=“*gotear*”, e o galego así mesmo “pingar”, palabras que se remontan ao latín vulgar **pendicare*, “pendurar”, “caer un líquido

O lugar de Rial, cuxo topónimo naceu un pouco máis abaixo (no “rial” ou rego da Presa), co seu posible castro.

O “rial” ou pequeno rego ao que se refire o topónimo Rial.

pinga a pinga”, base do noso topónimo *A Pinguela*, que, coa súa terminación -ela, é un diminutivo de pinga.

No lugar da *Portela* houbo ou aínda hai un paso ou portela orográfico entre lugares máis altos ou unha antiga e desaparecida “portela” no sentido de abertura ou pequena porta nun valado que permite a entrada dunha persoa ou dun animal.

O lugar de *Rial*, situado debaixo dunha elevación de terreo que semella ser un castro, debe o seu topónimo ao chamado e próximo Regato de Rial ou A Presa, que separa os lugares do Cogoludo e Rial, este proveniente do latín *regale*, referido á devandita pequena corrente fluvial, que, no momento da creación do topónimo, recibiría a súa denominación popular de “rial”, xurdindo o apelativo de lugar homónimo *Rial*, de igual ou moi parecido significado aos de *Real*, *Rego de Auga*, etc. (Cabeza, 1992: 397).

Como era de esperar, no lugar da *Torre*, levántase unha torre na chamada popularmente A Finca da Torre ou A Finca da Marquesa; pazo-torre ou torre-pazo que tivo a súa importancia, cuxas vicisitudes deixamos para os historiadores. Esta torre debe ser posterior a outra máis antiga que debeu haber no lugar da *Torrevela*, onde, porén, non recordan a existencia de fortificación ningunha, se ben

A Torre de Guimarei está no lugar da Torre.

aínda se conserva a chamada Casa da Maruxa, que foi, segundo a crenza popular, “unha igrexa moi vella”; edificio que amosa nunha das súas paredes dúas cabezas de pedra rusticamente esculpidas.

En canto ao *Zarabeto*, empraçamento así mesmo da parroquia de Guimarei, que aínda lembran os máis vellos do lugar, debe ser un topónimo referido ao alcume e/ou condición dun individuo que era zarabeto, isto é, unha persoa que prendía na fala e pronunciaba con dificultade as palabras, repetindo varias veces algunha das súas síla-

bas. Sinónimo de “zarabeto” é “tato”, palabra que parece reflectirse no nome de lugar *Tatos*, que en orixe debeu ser *Os Tatos*, nome dunha aldea (próxima ao devandito lugar do Francés ou O Francés) que non sabemos se entra xa na xurisdición da parroquia de Guimarei, e que inicialmente se referiría a unha familia residente no lugar apelada Tato, e este antropónimo anteriormente a un primeiro individuo tato, é dicir, que tatexaba ou, en castelán, *tartamudeaba*. Apelido, este de Tato tamén existente, como sucede co de Campos, na vila da Estrada. A este respecto, aínda recordamos con señardade, admiración e cariño ao señor Tato transportar na súa vella bicicleta dous enormes caldeiros cheos de comida para os seus porcos, circulando en perfecto estado de equilibrio por unha hoxe sorprendente rúa Pérez Viondi sen coches, alá polos afastados e heroicos anos sesenta.

Bibliografía

- CABEZA QUILES, F., 1992. *Os nomes de lugar. Topónimos de Galicia: a súa orixe e o seu significado*, Xerais, Vigo.
- CABEZA QUILES; F., 2000. *Os nomes da terra. Topónimos galegos*. Toxosoutos, Noia.
- LÓPEZ FERREIRO, A., 1983, (reed.), *Historia de la Santa A. M. Iglesia de Santiago*, (apéndices documentais), Santiago.
- LUCAS ÁLVAREZ, M., 1986. *El Tumbo de San Julián de Samos (siglos VIII-XII)*, edición diplomática, Caixa Galicia, Santiago.
- VV. AA. 2000. *Gran diccionario Xerais da lingua*, Xerais, Vigo.